

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВЕТИ КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

Исторически факултет

Катедра „История на България“

Денис Богомилов Иванов

**Иван Драсов – непознатият и недооценен деец
на българското националноосвободително
движение**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд

за присъждане на образователна и научна степен

„Доктор“ по професионално направление 2.2. История и археология

(История на България – История на Българското възрождение)

Научен ръководител: проф. д-р Пламен Митев

София, 2024

Дисертацията е обсъдена и предложена за защита от катедра „История на България“ при Историческия факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ на 13 февруари 2024 г. Текстът на дисертационния труд е в обем от 501 машинописни страници и включва следната структура: увод, четири глави, разделени на отделни параграфи и подпараграфи, заключение, списък с използваните архивни материали, публикувани документи, периодичен печат, мемоарни свидетелства, справочна литература и изследвания. В края е прибавен и списък с използваните в текста съкращения.

I. Обща характеристика на дисертационния труд

Иван Тодоров Драсов (1848 – 1901) е активен деец на българското националноосвободителното движение през 70-те години на XIX в. Името на Драсов се споменава във всички по-важни трудове, посветени на различни аспекти от т.нар. „комитетско десетилетие“. Историографските оценки и коментари за Ив. Драсов са както положителни, така и отрицателни. До настоящия момент обаче дейността на Ив. Драсов като национален революционер не е била обект на едно цялостно и задълбочено научно изследване. Недостатъчно проучени са и изявите на Драсов като културен деец, борец за църковна независимост, книжовник и член на първото общинско управление в град Ловеч. Причината за всичко това определено не е липсата на документален материал. През последните десетилетия в научно обръщение бяха приведени редица нови извори, на основата на които животът и дейността на Ив. Драсов до Освобождението на България могат да бъдат подробно проследени. Наличните сведения позволяват също и разкриването на мястото, което Драсов заема в българската историческа памет.

Хронологическият обхват на изследването е съсредоточен в периода от рождението на Ив. Драсов през 1848 г. до Освобождението на България през 1878 г. Изборът на горната граница е предопределен от обстоятелството, че животът и дейността на Драсов в свободна България е една твърде обширна и всеобхватна тема, която предполага самостоятелно проучване в контекста на цялостното следосвобожденско развитие на Княжество България.

Главна цел на дисертационния труд е очертаването и оценяването на участието на Ив. Драсов в различните аспекти на Българското възраждане. Като второстепенни цели могат да се посочат доуточняването на някои спорни факти и събития от историята на българското комитетско дело в периода 1870 – 1877 г., обучението на възрожденските българи в земите на днешна Чехия, отношението на дейците на национално-революционното движение към т.нар. „легални борби“ и др.

За постигането на поставените цели са използвани различни **методи на изследване** – критичен анализ на наличните документални данни и наложилите се в историографията тези и хипотези; съпоставка между различни източници; опит за реконструкция на някои недостигнали до нас документи.

Използваната литература е разнообразна. В уводната част на дисертационния труд основните цитирани заглавия са обособени в четири групи – 1) биографични и други съчинения, посветени на самия Ив. Драсов; 2) съчинения, посветени на българското

националноосвободително движение; 3) съчинения, посветени на развитието на българската култура и просвета през Възраждането; 4) съчинения, посветени на общинското управление в Ловеч. Прегледът на историческата литература, съдържаща някакви сведения за Драсов, показва, че интересът към неговата личност се заражда още непосредствено след Освобождението на България. Най-ранните биографични съчинения за Ив. Драсов датират от периода 1902 – 1944 г. Първите изследвания, посветени на отделни моменти от живота и дейността на Драсов, обаче датират едва от 90-те години на XX в. В съчиненията от втора група името на Драсов се появява още през 80-те години на XIX в., в съчиненията от трета – през 90-те години на същия век, а в тези от четвърта – през 30-те години на XX в. Сред изследователите, дали своя принос за изясняването на различни аспекти от изявите на Ив. Драсов като български възрожденец, заслужава да се посочат Юрдан Иванов, Димитър Страшимиров, Иван Урумов, Александър Бурмов, Никола Кондарев, Михаил Димитров, Емил Георгиев, Тодор Абаджиев, Крумка Шарова, Петър Чолов, Иван Лалев, Владимир Пенчев, Пламен Митев, Теодор Тончев и др.

Изворовата база, използвана за написването на дисертационния труд, също е най-разнообразна. В преобладаваща си част тя се състои от документи, произхождащи от личния архив на Ив. Драсов, които се съхраняват в ДА – Варна, БИА към НБКМ, НА при ИИИ – БАН, ЦДА, РИМ – Ловеч и други архивохранилища. Използвани са и документи, произхождащи от архивните фондове на различни лица, с които Ив. Драсов е контактувал до Освобождението – Данаил Христов Попов, Панайот Хитов, Никола Обретенов, Тодор Пеев, Светослав Миларов, и др., съхранявани в БИА към НБКМ или БАН – НА. Част от тези документи са публикувани в отпечатания през 2007 г. документален сборник „Иван Драсов в българското национално революционно движение (1871 – 1877 г.)“ и други тематични издания. Разнообразието от използвани източници включва – официални документи, ученически тетрадки, лична кореспонденция, периодични издания от пред- и следосвободенската епоха, старопечатни книги, автобиографични и мемоарни съчинения.

II. Структура на дисертационния труд

В **уводната част** на дисертационния труд са посочени щрихираните по-горе причини за избора на темата, целите на изследването, използваната методология, литература и изворова база. Направени са и някои уточнения относно избрания подход за подредба на изложението, подбора на включената информация и др. Пояснява се защо е предпочетен не чисто хронологическият, а проблемно-хронологическият подход;

посочени са причините, поради които за разлика от повечето биографични съчинения настоящият дисертационен труд не започва с представяне на родното място на изследваната личност. Изтъква се, че въпреки стремежа за използване на възможно най-голямо разнообразие от източници, самата изворова база е такава, че възстановяването на отделни моменти от дейността на Ив. Драсов е възможно само на основата на сведения, извлечени от неговото епистолярно наследство. Обяснено е защо някои въпроси са разгледани по-подробно, а други – по-сбито. В увода е разказана и историята на архива на Ив. Драсов. Правят се и опити за установяване на авторството и приблизителната датировка на някои анонимни биографични текстове за Драсов.

Първа глава на дисертационния труд е озаглавена „**Живот и обществено-политическа дейност на Иван Драсов до 1872 г.**“ В тази глава е представен началният период от изявите на Драсов като български възрожденец. Нейният **първи параграф** е посветен на **факторите за превръщането на Ив. Драсов в обществен деец**. С цел очертаване на средата, в която е израснал Драсов, са представени наличните сведения за неговото *семейството* – родители, братя и сестри, чичовци и братовчеди.

На следващо място се обръща внимание на *ранните години, първоначалното образование и поминъка* на Ив. Драсов. На основата на различни документални данни се защитава мнението, че рождената дата на Ив. Драсов е не 15-ти, както се твърди в повечето изследвания, а 19 март 1848 г. Изнесени са кратки сведения за училището и учителя, при когото се е обучавал младият Драсов в родния си град Ловеч. Отбелязва се, че след като напуснал учебните занятия, Ив. Драсов усвоил терзийския (шивашкия) занаят, а няколко години по-късно отворил свой собствен дюкян за манифактурни стоки.

Третият акцент са *първите обществени изяви* на Ив. Драсов. Тук се представя дейността на Драсов като спомоществовател на българската възрожденска книжнина, член-основател на читалището (създадено в началото на 1870 г.) и спестовното дружество „Постоянство“ в Ловеч (създадено през 1871 г.), и участник в църковно-националното движение.

Като последен четвърти акцент е поставен въпросът за *първото посещение на Васил Левски в Ловеч*. Коментират се сведенията за запознанството между В. Левски и Ив. Драсов, които последният изнася в известното си мемоарно-историческо съчинение „Софийското приключение в края на 1872 г. или сто български заточеници“. Чрез съпоставка на различни типове източници се прави предположението, че това съдбоносно за Драсов събитие се е случило по време на Втората обиколка на Левски из българските

земи, т.е. от началото на м. май до края на м. август 1869 г.

Вторият параграф на глава първа е на тема **Ив. Драсов и комитетското дело в Ловеч през 1871 – 1872 г.** В този параграф се коментират някои дискуссионни въпроси, които са пряко свързани с първите изяви на Драсов като национален революционер – кога е създаден *Ловчанският частен революционен комитет*; кога и защо е осъществена „командировката“ на *Ив. Драсов и Марин Поплуканов в Румъния*; кога и по какъв начин е създаден *Централният български революционен комитет (ЦБРК) в Българско* със седалище Ловеч; защо В. Левски избира *Ловеч за център на революционната организация в България*? На посочените въпроси се предлагат следните отговори:

Първо, въпросът кога е създаден Ловчанският частен революционен комитет – събитие, което бележи началото на комитетската дейност на Ив. Драсов, остава спорен. Най-удачно е обаче това събитие да се датира в периода края на 1870 – началото на 1871 г. Второ, наличните документални данни потвърждават поддържаната от Иван Унджиев теза, че Ив. Драсов и М. Поплуканов са потеглили към Румъния на 24 – 25 март и са се върнали оттам на 6 април 1871 г. Основните цели на „командировката“ на Драсов и Поплуканов били две – установяване на контакт с представителите на българската революционна емиграция и поръчката на известно количество оръжие за нуждите на бъдещата национална революция. Поддържаното от някои изследователи мнение, че Ив. Драсов и М. Поплуканов са пътували до Румъния не веднъж, а два пъти се отхвърля. Трето, ЦБРК в Българско е създаден в края на м. септември 1871 г. като една напълно нова и отделна от ЧРК – Ловеч организационна единица. В подкрепа на тези изводи са посочени документални данни, извлечени от най-различни типове източници – официални документи, кореспонденция, спомени. Посочени са и доводите, поради които в целия текст на дисертационния труд за обозначаване на Ловчанския централен революционен комитет се използва названието „ЦБРК в Българско“, а не наложилото се в историографията „БРЦК в Българско“. Четвърто, изборът на Ловеч за революционна „столица“ вероятно е бил предопределен от обстоятелството, че именно там В. Левски срещнал хора, искрено готови да работят за освобождението на България. Един от тези хора бил Ив. Драсов.

По-нататък изложението продължава с поставянето на важния въпрос за *задълженията на Ив. Драсов като член на ЧРК – Ловеч и ЦБРК в Българско*. Чрез почерков анализ на различни документи се потвърждава наложилото се в историческата литература мнение, че Драсов е изпълнявал длъжността секретар (писар) първоначално на Частния, а след това едновременно и на Частния, и на Централния революционен комитет

в Ловеч. Твърдението на самия Ив. Драсов, че той е бил председател на Ловчанския революционен комитет се отхвърля като неподкрепено от сигурни документални данни. Поради същата причина се отхвърля и поддържаната от някои изследователи теза, че освен секретар Ив. Драсов е бил и касиер на ЦБРК в Българско.

Следващият акцент е *дейността на Ив. Драсов като ловчански съзаклятник извън неговите официални писарски задължения* в ЧРК – Ловеч и ЦБРК в Българско. Изнасят се сведения за конкретните заслуги на Драсов за развитието на комитетското дело в Ловеч, изразяващи се в – 1) Привличане на нови революционни съзаклятници като братовчедите му Димо и Тодор П. Драсови и приятеля му Димитър Пъшков. Тук се коментира и възможността Ив. Драсов да има принос за развитието на комитетската идея сред жителите на гр. Тетевен, от който произхождал неговият род по майчина линия. 2) Осигуряването на материални средства за националната революция чрез вземане на заем от манифактурджийския еснаф в Ловеч и участие в акциите на т.нар. „революционен терор“. 3) Решаването на важни организационни въпроси като обсъждането на Проектоустава на БРЦК („Наредата на работниците за освобождението на българския народ“) и разпределението на районите за революционна агитация между В. Левски, Димитър Общи и Ангел Кънчев.

Наложилата се в краеведските изследвания теза, че Иван-Драсовата къща била едно от най-сигурните „комитетски местопребивалища“ в Ловеч се потвърждава на основата на различни източници, а съдържащото се в по-старата историческа литература твърдение, че Драсов е един от участниците в Първото общо събрание на БРЦК (29 април – 4 май 1872 г.) се отхвърля. На същото място е отбелязано и участието на Ив. Драсов в организираното от А. Кънчев и членовете на Ловчанския революционен комитет първо театрално представление в Ловеч.

Третият параграф на глава първа третира въпроса – **кога и защо Ив. Драсов напуска Ловеч?** След преглед на наличните документални данни се изразява солидарност с мнението на Т. Тончев, че Ив. Драсов потегля от Ловеч около 8 август 1872 г., отбива се в Свищов, където си изважда паспорт, а скоро след това напуска България и се отправя към Чехия. Това действие на Драсов било резултат от желанието му да продължи своето образование, а не поради някакво преследване от страна на османските власти. В подкрепата на поддържаната от Тончев теза се посочват и някои допълнителни аргументи. Твърдението, че преди да се установи в Чехия Ив. Драсов за известно време е пребивавал в Румъния се посочва като допустимо, но към настоящия момент неподкрепено от сигурни документални данни.

Втора глава на дисертационния труд – „**Първи емигрантски години (септември 1872 – юни 1875 г.)**“, е посветена на живота на Ив. Драсов в Чехия или втория условен период от неговата дейност преди Освобождението. В **първия параграф** на тази глава се обръща внимание на **учението на Ив. Драсов в Писек и Прага**. На въпросите – защо Драсов решава да продължи образованието си в Чехия; защо първоначалният му избор пада върху град Писек; какви знания е получил Ив. Драсов по време на обучението си в Чехия и докога точно е продължило това обучение, се предлагат следните отговори:

1) Решението на Ив. Драсов да постъпи на учение в Чехия било предопределено от желанието му да се специализира в областта на химията и техниката – възможност, която не се предлагала в нито едно от съществуващите в началото на 70-те години на XIX в. български средни училища. 2) Изборът на Драсов паднал върху гр. Писек поради обстоятелството, че по същото време към този град се насочили и други жадни за знания жители на Ловеч. 3) По време на обучението си в Писекската реална гимназия Ив. Драсов е изучавал математика, физика, химия, минералогия, зоология, чешки език, чешка литература, немски език и др. 4) Обучението на Ив. Драсов в Чехия продължило до края на м. юни 1875 г., когато той завършил реалната гимназия в гр. Прага.

В същия параграф се коментират и въпросите за материалната издръжка на Ив. Драсов по време на обучението му в Чехия; контактите му с други обучаващи се в странство българи; плановете на Драсов за постъпване на учение в Одеса, Цариград или Цюрих; неуспешният опит на Ив. Драсов и останалите обучаващите се в Писек ловчалии за преместване в австрийския град Линц и последвалото им установяване в Прага.

Вторият параграф на глава втора е озаглавен „**Иван Драсов и българското националноосвободително движение от есента на 1872 до средата на 1875 г.**“ Този параграф представя разнообразните комитетски прояви на Драсов по време на престоя му в Чехия. Първият акцент е *революционно-организационната дейност на Ив. Драсов сред чешките българи*. Очертани са средствата, с които Драсов се опитал да привлече представителите на българската колония в Чехия към дейците на БРЦК, и различните трудности, с които се е сблъскал в тази своя дейност. Представени са инициативите на Ив. Драсов за изпращане представител на чешките българи на второто по ред Общо събрание в Букурещ, проведено на 11 и 12 май 1873 г., и насочване на завършилите в Чехия негови сънародници към Букурещ или Белград, където те да бъдат инструктирани как да работят за благото на родината, след като се завърнат в нея.

Основните изводи и заключения по коментирания акцент гласят – 1) Идеята за

създаване на частни революционни комитети сред българите в Чехия била възприета от Ив. Драсов още през късната есен на 1872 г. 2) В началото на 1873 г. Драсов успял да убеди сънародниците си в Писек и Табор да се организират в частни революционни комитети. Опитът му да приобщи българите в Прага към борбата за освобождението на България обаче завършил неуспешно. 3) Въпреки усилията на Ив. Драсов, неговата революционна агитация сред чешките българи не довела до дълготрайни резултати. Създадените от него комитети в Писек и Табор постепенно се разпаднали.

Следващият акцент е *отношението на Ив. Драсов към съдбата на комитетската организация в България и на В. Левски* след Арабаконашкото нападение. Посочват се сведения, съгласно които според Драсов най-правилните ходове в създалата се ситуация били обявяването на въстание или подаването на официално прошение до Високата порта с искане за освобождаване на Левски и останалите арестувани комитетски дейци. Коментирани са и първите усилия на Ив. Драсов да разбере истината по въпроса кой е виновникът за разкритията и арестите в България през есента на 1872 г. В тази връзка се обръща внимание на пътуването на Ив. Драсов до Белград в края на м. януари 1873 г., чиято цел била среща с намиращия се там Любен Каравелов. Изтъква се, че основната причина Драсов да предприеме това пътуване било желанието му да научи какво точно се е случило с В. Левски.

Третият акцент на параграф 2 от глава втора е ролята на Ив. Драсов за *воденето на революционна пропаганда сред българите в Одеса*. Изказва се мнението, че без помощта и съдействието на Ив. Драсов, изразяващо се в изпращане на агитационни материали и даване на различни насоки, „одеският работник“ Илия Поплуканов не би могъл да започне своите усилия за привличане на представителите на тамошната българска колония към борбата за освобождението на България.

Изложението продължава с излагане на позициите на Ив. Драсов за *разкритията, извършени от Атанас Узунов* след т.нар. „Хасковско приключение“, и за преминаването в България на *четата на Стоян Софийски и Йордан Стоянов* през 1873 г. Най-важните изводи по тези въпроси са, че Драсов бил един от онези комитетски активисти, които осъдили постъпката на Узунов и смятали, че преминаването на малки чети в България е по-скоро вредно за националноосвободителното движение. На основата на последния извод се изказва и мнението, че по това време Ив. Драсов бил противник на четническата тактика.

По-нататък са представени изявите на Ив. Драсов като национален революционер в периода *от Хасковското приключение до Третото общо събрание на БРЦК*. Изказва се

мнението, че въпреки настъпилите трудности, Драсов бил убеден, че подготовката за въстание („святата работа“) не трябва да спира. Обръща се внимание на различните идеи за развитие на комитетското дело, изказани от Ив. Драсов през лятото на 1873 г. – сключване на съюз между българите и останалите подвластни на султана южнославянски народи, осигуряване на материални средства за българската национална революция чрез извършване на обири, закупуване на оръжие за българската национална революция от някоя американска или европейска оръжейна фабрика и привличане на чешки военни командири. Изнасят се сведения, доказващи, че Драсов не е останал равнодушен към насочените срещу представителите на революционната емиграция нападки на редактора на еволюционисткия вестник „Право“ – Иван Найденов. Посочена е негативната позиция на Ив. Драсов към кроените от П. Хитов през пролетта на 1874 г. планове за навлизане в България с чета. Коментират се и позициите, споделяни от Ив. Драсов в периода 1873 – 1874 г., по въпросите – виновен ли е Л. Каравелов за попадането на комитетски документи в ръцете на османските власти и предател ли е поп Кръстьо Никифоров. Изказва се мнението, че през посочения период Драсов не е дал ухо на обвиненията срещу Каравелов, а позицията му по казуса „Поп Кръстьо“ остава неясна.

Следващият акцент на параграф 2 на глава втора е *Ив. Драсов и Третото общо събрание на БРЦК*. Тук е представена най-вече обиколката на Драсов из средищата на българската емиграция в Румъния през лятото на 1874 г., чиято цел била агитация за изпращане на представители на подготвяното в Букурещ Трето общо събрание. Определени са маршрутът и продължителността на тази обиколка, както и резултатите, постигнати от нея. Другите две събития, на които се обръща внимание, са провеждането на Третото общо събрание на БРЦК от 20 – 21 август 1874 г. и извършеното непосредствено след края на събранието пътуване на Ив. Драсов и Михаил Греков до Белград с цел уведомяване на войводата П. Хитов за решенията, взети в Букурещ.

Предпоследният акцент е *Ив. Драсов и кризата в БРЦК в края на 1874 – началото на 1875 г.* Коментирани и анализирани са известните на историческата наука сведения за отношението на Ив. Драсов към дейността на избрания по време на Третото общо събрание Привременен централен комитет; противоречията между двама от членовете на този комитет – Л. Каравелов и Т. Пеев; отдръпването на Д. Хр. Попов от комитетското дело и конфликтът между Христо Ботев и Л. Каравелов, започнал в началото на 1875 г. Основният извод е, че Драсов бил недоволен от кавгите и бездействието на букурещките революционни дейци; той упрекнал както Пеев, така и Каравелов. Същевременно се отбелязва и обстоятелството, че макар да осъдил конфликта между Т. Пеев и Л.

Каравелов, през есента на 1874 г. Ив. Драсов с действията си допринесъл за изострянето на противоречията между други двама видни революционни дейци – Д. Хр. Попов и П. Хитов. Привеждат се допълнителни аргументи в подкрепа на поддържаната от някои изследователи теза, че през първите месеци на конфликта Ботев – Каравелов Ив. Драсов не е застанал на ничия страна, а се опитал „да издири истината“.

В същата част от изложението се обръща внимание и на редакционните бележки, оставени от Ив. Драсов върху един екземпляр от Устава на БРЦК. След съпоставка между бележките и едно писмо на Ив. Драсов, се изказва мнението, че Драсовите препоръки за поправки и добавки в Устава на БРЦК са изготвени през първата половина на м. декември 1874 г. и изпратени до участниците в четвъртото по ред общо събрание на 26 с. м., на което Драсов не можал да присъства.

В последната част на параграф 2 на глава втора се коментира въпросът – *защо Ив. Драсов потегля за Белград в началото на м. юли 1875 г.?* След преглед на наличните документални данни и историографски постижения се стига до извода, че Ив. Драсов се е отправил към сръбската столица по покана на войводата П. Хитов, който се опитал да инициира раздвижване на комитетските дела. Коментирани са и призивите, които Хр. Ботев и Стефан Стамболов отправят към Ив. Драсов след пристигането му в Белград. Тезата, че по онова време Ив. Драсов просто изпълнявал „нарежданията“, дадени му от П. Хитов и/или Хр. Ботев, се оспорва.

Третият параграф на глава втора е посветен на отношението на Ив. Драсов към **революционната пропаганда**. Най-напред е представена дейността на Драсов като *поддръжник на българския революционен периодичен печат*. Изнасят се сведения за значението, което Ив. Драсов придавал на пропагандата чрез печата, за неговата морална и материална поддръжка на вестниците „Свобода“/„Независимост“ на Л. Каравелов и „Знаме“ на Хр. Ботев, а също и за отпечатването на преведената от сръбски език книга „Четование или война с чети“.

На следващо място се третира въпросът за Ив. Драсов като *разпространител на пропагандно-революционни материали* – например портрета на В. Левски, направен в Букурещ през 1872 г., и книгата на П. Хитов „Моето пътуване по Стара планина“. Прави се и опит за изясняването на причините, поради които в архива на Драсов са запазени два спомоществователни списъка за преведената от Хр. Ботев книга на ген. Иван Липранди „Българите и Возточният въпрос“.

Последният акцент на параграф 2 на глава втора са изявите на Ив. Драсов като *преводач и автор на революционна литература*. Изразява се съгласие с поддържаното от

някои изследователи мнение, че по време на престоя си в Чехия Драсов е сътрудничел с материали на в. „Независимост“. Специално внимание се обръща на направения от Ив. Драсов превод на книгата „Апостол на свободата“ – биографично съчинение за Джузепе Мацини, написано от Карел Тума, както и на споменатото Драсово мемоарно-историческо съчинение „Софийското приключение в края на 1872 г. или сто български заточеници“, започнато на 11 май 1875 г. Търсят се отговори на въпросите – как Ив. Драсов е достигнал до идеята да преведе биографията на Мацини от К. Тума; какви действия е предприел и на чия помощ е разчитал, за да публикува това свое преводно съчинение; защо, въпреки положените усилия, опитите на Драсов за публикуване на „Апостола“ през 1874 и първата половина на 1875 г. завършили неуспешно; кой е подтикнал Ив. Драсов да се заеме с писането на история на националноосвободителното движение; какви източници е потърсил Драсов по време на работата си над „Софийското приключение“. На тези въпроси се предлагат следните отговори:

1) Човекът, който подтикнал Ив. Драсов да преведе биографията на Дж. Мацини, бил чешкият поет проф. Адолф Хейдук. 2) Опитът на Ив. Драсов за публикуване на неговия превод на „Апостол на свободата“ бил подкрепен от Л. Каравелов, Хр. Ботев и Д. Хр. Попов. По време на престоя на Драсов в Букурещ през лятото на 1874 г. той, Каравелов и Ботев изготвили специално „Обявление“ за набиране на спомоществатели за „Апостола“. 3) Идеята за отпечатване на Иван-Драсовия превод на биографията на Мацини пропаднала най-вече поради началото на конфликта между Хр. Ботев и Л. Каравелов. 4) Наложилото се в историческата литература мнение, че Ив. Драсов е започнал да пише „Софийското приключение“ след призив, отправен от Хр. Ботев, звучи основателно. 5) Щом започнал работата си по описанието на комитетското дело до края на 1872 г., Ив. Драсов се обърнал за сведения към някои по-запознати с този въпрос дейци като Д. Хр. Попов, както и към някои от тогавашните български заточеници – например старият му приятел Михаил Радославов. На основата на съдържанието на „Софийското приключение“ се изказва мнението, че това съчинение има характера не само на спомени, но и на своеобразен първи опит за равносметка на извършеното през първите години на „комитетското десетилетие“.

Тема на **четвъртия параграф** на глава втора са контактите между **Ив. Драсов и „народните страдалци“**. Представят се различни документални данни, свидетелстващи за голямото състрадание на Драсов към арестуваните и заточени в Мала Азия негови приятели и съратници – М. Поплуканов, Д. Пъшков, М. Радославов и др., за опитите му да установи писмена връзка с тях и желанието му да помогне за подобряването на

положението им. Изтъква се обаче, че за Ив. Драсов свободата на стотина души заточеници не била по-важна от въпроса за освобождението на целия български народ от османска власт.

Петият параграф на глава втора е озаглавен **„Иван Драсов и легалните борби в периода есента на 1872 г. – лятото на 1875 г.“** Първият акцент на този параграф са *позициите на Драсов по българския църковно-национален въпрос*. Коментирани и анализирани са някои сведения от кореспонденцията на Ив. Драсов през посочения период, а също и два негови текста, свидетелстващи за възгледите му по църковния въпрос – дописка до в. „Право“ от 17 септември 1873 г. озаглавена „Още една притурка на неизброимите грижи на Негово Светейшество Екзарха ни“ и съчинението „Неприятелите на словянството на Балканския полуостров“, завършено в края на 1873 – началото на 1874 г. На основата на тези източници се правят следните изводи:

1) По време на престоя си в Чехия Ив. Драсов проявявал жив интерес не само към националноосвободителното движение, но също и към развитието на църковните дела, особено тези в родния му Ловеч; 2) Ив. Драсов бил поддръжник на идеята за пълна църковна независимост на българския народ и противник на каквито и да било компромиси с Вселенската патриаршия; 3) Ив. Драсов бил противник на идеята за промяна на Фермана за учредяването на Българската екзархия от 27 февруари 1870 г.; 4) Според Драсов едно от основните задължения на Българската екзархия трябвало да бъде грижата за просвещението на нейните епархии.

Следващият акцент е *Ив. Драсов и развитието на българската просвета и култура*. Представени са някои идеи на Драсов за подобряване нивото на образованието както на регионално, така и на общонационално ниво. Привеждат се допълнителни аргументи в полза на изказаното вече мнение, че по време на престоя си в Чехия Ив. Драсов се изявявал като агитатор за изпращането на български младежи на практическо обучение в чужбина. Изтъква се, че и през този период Драсов продължил да проявява интерес към цялото разнообразие на българската възрожденска книжнина, а не само към революционните издания. Коментират се контактите между Ив. Драсов и Л. Каравелов по различни литературни въпроси. Специално внимание се обръща на запазените в архива на Ив. Драсов три писма на виенския българин Янко Ковачев до адресат в гр. Прага наречен „Йосиф Емигер“, от чието съдържание става ясно, че последният е сътрудничел на българското списание „Летоструй“. Изказва се мнението, че „Йосиф Емигер“ е псевдоним, използван от Ив. Драсов.

В края на параграф 5 на глава втора се разглежда приносът на Ив. Драсов за

развитието на *българо-чешките връзки до лятото на 1875 г.* Изнасят се сведения за интереса и участието на Ив. Драсов в тържеството по повод стогодишнината от рождението на чешкия културен деец Йозеф Юнгман (1873 г.); опитът му да убеди и други свои сънародници да уважат тази културна проява; участието на Драсов в училищните тържества в Тин над Вълтава през лятото на 1873 г., и замисления в началото на 1874 г. опит на Ив. Драсов и неговите другари за организиране на „български бал“, чрез който чешкият народ да бъде запознат с историята и културата на България. Разгледан е и въпросът за контактите между Ив. Драсов и различни чешки интелектуалци. Отбелязано е взаимното влияние между Ив. Драсов и Адолф Хейдук, както и усилията на Драсов да издири някои сведения, необходими на Константин Иречек за написването на неговата „История на българите“. Поддържаното от някои изследователи твърдение, че Ив. Драсов е контактувал и с чешкия инженер Георги Прошек се отхвърля като несъстоятелно. На същото място е представено и отношението на Ив. Драсов към т.нар. „пасивна съпротива“ на чехите срещу австрийската власт.

Последният **шести параграф** на глава втора е посветен на **частния живот на Ив. Драсов в Чехия**. От коментиранияте и анализирани документални данни става ясно, че по време на престоя си в Писек и Прага Ив. Драсов запълвал свободното си време с чешки народни танци, каране на кърки, гимнастика и други забавления; мечтаел за момента, когато ще може да се върне в Ловеч, за да се види със старите си приятели; имал любовна връзка с една чехкиня; не забравил семейството си и най-вече своята майка, с която се срещнал в Румъния през лятото на 1874 г.

Трета глава на дисертационния труд е озаглавена „**Иван Драсов по време на Източната криза (1875 – 1878)**“. Тази глава третира последния и най-активен период от предосвобожденската дейност на Драсов. Нейният **първи параграф** е посветен на дейността на Ив. Драсов като **член на БРК и участник в организацията на опита за въстание в България от 1875 г.**

Най-напред се търси отговор на въпроса – кои причини са довели до *присъединяването на Ив. Драсов към Ботевата група*. Анализът на отношенията на Ив. Драсов с Хр. Ботев, от една страна, и с Л. Каравелов, от друга, до лятото на 1875 г., води до заключението, че изборът на Драсов не може да е бил предопределен от неговите по-близки връзки с поета-революционер. Възможността Ив. Драсов да е повярвал на Христо-Ботевите твърдения, че Л. Каравелов се е „отказал“ от идеята да работи за освобождението на България също се отхвърля. След подробно проследяване на

дейността на Ив. Драсов от краткия му престой в Белград до началото на съвместната му дейност с Хр. Ботев и Ст. Стамболов, се изразява съгласие с поддържаната от Пл. Митев теза, че Драсов пристига в Букурещ с цел да работи за единението на революционната ни емиграция, а не за да подкрепи Ботевата група.

По метода на изключването се стига до извода, че най-вероятната причина за присъединяването на Ив. Драсов към групата на Хр. Ботев и Ст. Стамболов трябва да е неуспехът на неговите преговори с Л. Каравелов и Киряк Цанков. А на основата на наличните документални данни се изказва мнението, че до провала на инициирания от Ив. Драсов опит за помирение между Ботевата и Каравеловата група, се стига в резултат на обстоятелството, че позицията на Драсов по въпроса кога трябва да се свика планираното общо събрание, била идентична с тази на Хр. Ботев и Ст. Стамболов. Прави се и опит за изясняване на причините, поради които Ботев, Стамболов и Драсов настоявали събранието да се проведе по-рано.

Следващият акцент е дейността на т.нар. *инициативна „Комисия“* на Хр. Ботев, Ст. Стамболов и Ив. Драсов. Последователно изложени са всички известни мероприятия на тримата „комисари“. Предлага се корекция на приблизителната датировка на двете известни само в препис писма, с които Ботев, Стамболов и Драсов се опитали и в крайна сметка успели да спечелят Н. Обретенов за свое доверено лице в България. Коментирани и анализирани са изготвените от „Комисията“ възвание под надслов „До всички наши приятели в България“ и писмо, представено за дело на Кубратовци, Асеновци, Крумовци и Атиловци, т.е. революционните комитети в Русе, Търново, Шумен и Стара Загора. Отбелязва се, че последният документ е част от новата кампания на Ботевата група срещу Л. Каравелов, в която вече участва и Ив. Драсов. Търси се отговор на въпроса – защо в своя изфабрикуван документ Хр. Ботев, Ст. Стамболов и Ив. Драсов решили да заложат на авторитета на посочените четири революционни комитета в България. Обръща се внимание на добавките, които „Комисията“ прави към изготвените от П. Хитов писма-покани за планираното комитетско събрание, и решението за изпращане на повторни покани до видните представители на българската революционна емиграция. Изказва се мнението, че автор на повторните покани е Ив. Драсов. Накрая се прави опит за оценка на извършеното от инициативната „Комисия“ и се стига до извода, че през лятото на 1875 г. Хр. Ботев, Ст. Стамболов и Ив. Драсов наистина успяват да предизвикат раздвижване в комитетското дело, но някои от използваните от тях методи в крайна сметка водят не до преодоляване, а до задълбочаване на кризата в БРЦК.

Третият акцент на параграф 1 на глава трета е *Ив. Драсов и решенията на*

събранието от 12 август 1875 г. Най-напред са посочени историографските постижения по въпросите къде се провежда паметното събрание от 12 август и кои са участниците в него. След това е изложен изготвеният по време на въпросното събрание план за „всеобщо въстание в Българско“, който предвижда навлизането на въоръжени чети отвън и подготовка на почвата във вътрешността на страната. Изказва се мнението, че причината Ив. Драсов да одобри този план най-вероятно е влиянието върху него, упражнявано от П. Хитов и Хр. Ботев. Обръща се внимание на дискусияния въпрос – отстъпват ли авторите на плана за въстание от 12 август 1875 г. от заветите на В. Левски. Посочват се аргументи, съгласно които действията за по-скорошно въстание при наличие на благоприятна международна обстановка не са в противовес с идеите на Апостола.

Коментира се и второто важно решение, взето на 12 август 1875 г. – избирането на петчленния Български революционен комитет (БРК). Привеждат се допълнителни аргументи в подкрепа на наложилото се в историческата литература мнение, че Ив. Драсов е бил член-секретар на БРК. Изказва се предположението, че избирането на Драсов на този отговорен пост е било предопределено както от неговия опит като секретар на ЧРК – Ловеч и ЦБРК в Българско, така и от цялостния му опит като национален революционер, който бил по-голям от този на останалите членове на БРК.

На последно място в параграф 1 на глава трета се обръща внимание на *ролята, изиграна от Ив. Драсов в БРК* и подготовката на опита за въстание в България от 1875 г. От коментиранияте и анализирани документални данни става ясно, че Драсов стриктно е изпълнявал всичките си задължения като секретар на БРК – водене на кореспонденцията, протоколите, дневниците и останалата документация на комитета, както и нейното съхраняване; запознаване на останалите членове със съдържанието на по-важните писма до БРК (доколкото това е било възможно); съставяне на циркуляри, пълномощни и окръжни писма. Изброени са както запазените, така и незапазените документи на БРК, изготвени от Ив. Драсов. Изтъква се, че въпреки голямата ангажираност, произтичаща от официалните задължения на Ив. Драсов, неговите изяви като член на БРК не се изчерпали само с писарската му дейност. Приведени са сведения, които доказват, че:

– В края на м. август 1875 г. Ив. Драсов е планирал да предприеме една обиколка из някои румънски градове, за да убеди представителите на българската революционна емиграция да окажат своята материална и морална подкрепа на БРК. Като причини за неосъществяването на тази инициатива на Драсов се посочва обстоятелството, че след привличането на К. Цанков и Иван Кавалджиев в състава на БРК колебаещите се дотогава емигрантски комитети решили да внесат определените им на събранието от 12 август

суми.

– След като делегатите на БРК П. Хитов, Димитър Ценович и Васил Кулев заминавали за Сърбия, Ив. Драсов се опитал да улесни успеха на техните преговори за сключване на българо-сръбски съюз като за целта потърсил съдействието на своите познайници в Белград – Йозеф и Александра Майзнер, а може би и на сръбското консулство в Букурещ.

– Когато членовете на БРК се принудили да променят своя първоначален план за въстание, Ив. Драсов положил усилия да убеди вътрешните комитетски дейци, че веднага щом се вдигнат на бунт ще получат „голяма помощ“ както от емиграцията, така и от Сърбия, Черна гора, Румъния и Русия. Не се пропуска обстоятелството, че тези уверения на Драсов имали характера на почти чиста лъжа (надежди и то не особено големи имало само за сръбската помощ). Тази лъжа на Драсов обаче се обяснява не с неговата „самонадеяност“, а със самата ситуация, в която изпадат членовете на БРК поради липсата на материални средства.

– С цел спечелване на международна подкрепа за предприятието от БРК дело Ив. Драсов се обърнал към К. Иречек, призовавайки го да разкаже на чешката и немската публика, че българите са започнали своята борба за освобождение. Отбелязва се, че Иречек се е вслушал в призивите на Драсов.

– Ив. Драсов и останалите членове на БРК наистина се постарали да изпълнят своето обещание за подготовка на чети, които да се притекат на помощ на вътрешните комитетски дейци. Веднага щом узнали за обявяването на въстанието в България, Драсов и сие започнали да търсят пари и оръжие, и да кроят планове за прехвърлянето на четите на българска територия. В крайна сметка обаче всички инициативи на БРК се провалили като основните причини за това били недоверието и негативното отношение на част от емиграцията, неуспехът за събиране на нови финансови средства и бързият провал на направения на 16 срещу 17 септември 1875 г. опит за въстание в България, който някои изследователи наричат „заарското приключение“.

След представянето на фактологията се прави критичен анализ на поддържаната от някои изследователи теза, че Ив. Драсов е бил „централна фигура“ и/или реален ръководител на БРК и цялата подготовка на опита за въстание в България от 1875 г. Крайният извод е, че наличните документални данни наистина позволяват изказването на подобно мнение. Като аргументи освен голямата активност на Ив. Драсов през месеците август и септември 1875 г. се посочват и обстоятелството, че той притежавал две специални пълномощни – първото изготвено от П. Хитов, а второто от останалите

членове на БРК, които му давали право да се „труди за всичко“, свързано с идеята за „всеобщо въстание в Българско“.

Вторият параграф на глава трета третира **житието-битието на Ив. Драсов от „заарското приключение“ до Априлското въстание**. Първият акцент на този параграф е *октомврийската обиколка на Ив. Драсов и Никола Славков из българските емигрантски средища*. Търсят се отговори на въпросите – какви са причините и целите на извършената от Драсов и Славков обиколка, каква е времевата продължителност на тази обиколка и какви са постигнатите резултати.

Изразена е известна солидарност с поддържаната от Ал. Бурмов теза, че Ив. Драсов и Н. Славков се опитали да убедят емиграцията да събере средства за закупуването на известно количество хладно и огнестрелно оръжие, което да се използва за осъществяване на взетото от БРК на 1 октомври 1875 г. решение за продължаване на въстанието в България. Изтъква се обаче, че според наличните сведения по време на октомврийската си обиколка Драсов и Славков са преследвали осъществяването и на още две цели – опровергаване на отпращаните към БРК обвинения във финансови злоупотреби и обявяването на П. Хитов за основен виновник за „заарското приключение“. Предлага се хипотезата, че обвиненията към войводата Хитов били част от възприетата от двамата делегати на БРК стратегия за изчистване името на Букурещкия комитет и спечелване на подкрепа за новите му планове.

Останалите изводи и заключения по посочения въпрос гласят – 1) обиколката на Ив. Драсов и Н. Славков започнала на 14 и продължила до 27 октомври 1875 г.; 2) планът им предвиждал да се срещнат с представителите на петнадесет от емигрантските комитети, но в крайна сметка те успели да посетят само седем или осем от средищата на българската емиграция в Румъния; 3) целите, преследвани от Ив. Драсов и Н. Славков, не били постигнати като причината за това най-вероятно е техният опит за превръщане на авторитетния войвода П. Хитов в изкупителна жертва за провала на опита за въстание в България.

Вторият акцент на параграф 2 на глава трета са *отношенията на Ив. Драсов с останалите членове и симпатизанти на БРК след „заарското приключение“*. Тук се обръща внимание най-вече на контактите между Ив. Драсов и Хр. Ботев, които през месеците август и септември 1875 г. се развивали във възходяща, а след това в низходяща посока. Изказва се мнението, че основната причина за конфликта Драсов – Ботев е обстоятелството, че двамата били на различни позиции по въпроса за продължаването на въстаническите действия в България. Поддържаното от Кр. Шарова твърдение, че Ив.

Драсов е човекът, който обвинил Хр. Ботев в злоупотреба с финансови средства с цел да прехвърли другиму вината за провала на въстанието, се отхвърля като напълно необосновано; цялата хипотеза за наличието на подобни обвинения към поета-революционер е поставена под съмнение. Посочени са конкретни сведения, които дават основание да приемем, че настъпилите през есента на 1875 г. разногласия между Ив. Драсов и Хр. Ботев довели до прекратяване на съвместната им дейност, но не и до пълен разрыв. На същото място е отбелязано и че след провала на опита за въстание в България от 16 – 17 септември 1875 г. Ив. Драсов преустановил съвместната си революционна дейност не само с П. Хитов и Хр. Ботев, но също и със Ст. Стамболов и останалите бъдещи организатори на Априлското въстание.

Следващият акцент е *Ив. Драсов и Браилското събрание от 6 март 1876 г.* Най-напред се търси отговор на въпроса кога Драсов се е преместил от Букурещ в Браила. Изказва се мнението, че установяването на бившия секретар на БРК в Браила трябва се датира в дните между 19/20 и 27 януари 1876 г. По-нататък са припомнени наличните сведения и историографски постижения за Браилското събрание, на което бил приет план предвиждащ осигуряването на материални средства за издаване на един нов политически вестник; изпращането на двама български делегати в Русия и Сърбия; подаването на специален адрес до руския император Александър II и подготовката на три въстанически чети. Изложени са различни сведения, доказващи, че Ив. Драсов напълно е подкрепял както този план, така и планът, изготвен от дейците на Апостолското събрание в Гюргево. На основата на това обстоятелство се прави изводът, че през първите месеци на 1876 г. Драсов е продължавал да споделя тактическите възгледи, които възприел през лятото на миналата година.

На последно място в параграф 2 на глава трета се разглеждат *културно-литературните прояви на Ив. Драсов в периода юли 1875 – май 1876 г.* Коментирана и анализирана е последната (четвърта) част на мемоарно-историческото съчинение на Ив. Драсов „Софийското приключение“, озаглавена „Кратки, но истински бележки по делата на революционното движение у българите въобще, било в собствено Българско или по-вн от 1873 год.“; обръща се внимание на Иван-Драсовите „Забележки дневни“ – основен източник за Браилското събрание от 6 март 1876 г.; на новия опит на Драсов за публикуване на направения още в Чехия превод на съчинението на К. Тума „Апостол на свободата“, както и на идеята Ив. Драсов да се заеме с превеждането на книгата на К. Иречек „История на българите“.

Изказва се мнението, че „Кратките бележки“ на Ив. Драсов за комитетското дело

след 1873 г. и „Забележките“ за Браилското събрание са писани през първата половина на 1876 г., а не след Освобождението, както смятат повечето изследователи. В подкрепа на тази хипотеза се посочват следните аргументи – 1) От съдържанието на последната част на „Софийското приключение“ става ясно, че текстът датира от преди бягството на М. Поплуканов от заточение, т.е. преди 6 юли 1876 г.; 2) Наличните сведения показват, че Ив. Драсов е започнал да търси сведенията, необходими му за написването на „Кратките бележки“, непосредствено след установяването си в Браила; 3) Отделните абзаци на „Забележки дневни“ започват с посочване на годината, месеца, а понякога дори и на конкретната дата на описаното събитие – практика, по-характерна за дневниците, а не за спомените; 4) От един конкретен абзац в текста на „Забележките“ става ясно, че те са започнати преди 11 април 1876 г.

Коментират се също съдържанието на новото „Обявление“ за набиране на спомоществователи за „Апостола на свободата“, изготвено от Ив. Драсов на 4 април 1876 г.; начинът, по който българската емиграция посрещнала тази нова Драсова инициатива и причините за неосъществяването на идеята Ив. Драсов да преведе „История на българите“.

Третият параграф на глава трета е посветен на изявите на Ив. Драсов в **попрището на журналистиката**. На първо място се третира въпросът за *сформирането на тричленната редколегия на в. „Възраждане“* – български политически вестник, издаван в Браила в периода юни – октомври 1876 г. от Ив. Драсов, Т. Пеев и Св. Миларов. Представени са сведения, доказващи, че Ив. Драсов е предложил на Т. Пеев двамата да започнат издаването на общ вестник още в края на 1875 г., но тогава последният отказал. Поддържаното от някои изследователи твърдение, че преди да започнат в „Възраждане“ Драсов и Пеев са издавали друг вестник наречен „Юнак“ се отхвърля като неоснователно. Като възможни причини за обстоятелството, че Т. Пеев и Ив. Драсов решили да поканят Св. Миларов за трети редактор на в. „Възраждане“ се посочват – 1) преодоляването на ширещите сред българската революционна общност твърдения, че Миларов е турски „шпионин“; 2) фактът, че макар и по-млад Св. Миларов имал повече опит като вестникар както от Т. Пеев, така и от Ив. Драсов; 3) знанията и контактите на Миларов, които били полезни за постигането и на всички цели, посочени в програмната статия на в. „Възраждане“ – отразяването на различните стъпки, предприети от Великите сили по отношение на Източния въпрос; запознаване на европейското обществено мнение с интересите на българите чрез публикуване на материали, написани на френски език и сключването на съюз със сърби и черногорци насочен срещу Високата порта.

Вторият акцент на параграф 3 на глава трета са *публикациите на Ив. Драсов във в. „Възраждане“*. Коментирани и анализирани са откъсите от „Апостола на свободата“, които Ив. Драсов публикувал в първите три броя на изданията от него, Т. Пеев и Св. Миларов вестник. На основата на тези откъси се приема поддържаната от Е. Георгиев теза, че Ив. Драсов е преценил съдържащите се в съчинението на К. Тума лозунги и патоси като подходящи и за българския народ. Изказва се и мнението, че в публикуваната във в. „Възраждане“ част от „Апостола“ са представени мацинистките идеи за самостоятелността на националноосвободителното движение и Божието предопределение в съдбата на народите („Бог и народ“). С това публикацията на Ив. Драсов превъзхожда всички по-ранни текстове в българския възрожденски периодичен печат, посветени на идеите на Мацини.

Предполага се, че Ив. Драсов може да е автор не само на публикувания във в. „Възраждане“ откъс от „Апостола на свободата“, но също и на една статия за Априлското въстание, озаглавена „Въстанието в Българско“. Като аргументи, че авторството на въпросната статия може да принадлежи на Драсов се посочват някои сходства между сведенията и самите изрази, които откриваме в нея и в различните части на „Софийското приключение“. Повдига се и въпросът дали Ив. Драсов не може да е автор и на някои от поместените във в. „Възраждане“ обзори, анализи и преводи на публикации заимствани от чешкия и немския периодичен печат.

На трето място се обръща внимание на дискусияния въпрос за *идеологията на в. „Възраждане“*, която за известно време била и идеология на Ив. Драсов. Отбелязано е, че според някои изследователи изданията от Т. Пеев, Ив. Драсов и Св. Миларов вестник имал революционно направление; според други идеологията на в. „Възраждане“ била непоследователна (първоначално революционна, а впоследствие еволюционистка), а според трети – „Възраждане“ бил вестник с „либерално-демократично“ направление. След преглед и анализ на различни източници, се стига до извода, че отначало в. „Възраждане“ наистина стоял на революционни позиции. През есента на 1876 г. обаче това се променило и в изданията от Т. Пеев, Ив. Драсов и Св. Миларов вестник наистина се появили идеи за мирно решаване на българския въпрос чрез получаването на ограничена административна автономия в рамките на Османската империя. Приведени са и сведения, доказващи, че Ив. Драсов персонално е споделял въпросните идеи.

На въпросите какво е довело до тази промяна и трябва ли тя да се тълкува като „непоследователност“, се предлагат следните отговори – 1) Причините редакторите на в. „Възраждане“ да променят своите възгледи за решаването на българския въпрос били

жестокото потушаване на Априлското въстание и обстоятелството, че в онзи момент поради противоречивите интереси на Великите сили идеята за създаване на независима или автономна държава, която да включва всички земи, населени с българи, изглеждала неосъществима. 2) Разделянето на дейците на националноосвободителното ни движение на „последователни“ и „непоследователни“ е една изкуствена и неправилна практика.

Следващият акцент на параграф 3 на глава трета е *опитът за преместване на в. „Възраждане“ от Браила в Букурещ*. Отбелязва се, че Т. Пеев, Ив. Драсов и Св. Миларов са възприели идеята издаването на вестника им да се осъществява в Букурещ още в самото начало на съвместната си дейност. Очертано е участието на Ив. Драсов в това мероприятие. След преглед на наличните източници се стига до извода, че въпросът защо Пеев, Драсов и Миларов не успяват да преместят в. „Възраждане“ от Браила в Букурещ не може да получи категоричен отговор.

Петият акцент на параграф 3 на глава трета е *отношението на редколегията на в. „Възраждане“ към националноосвободителното движение през лятото и есента на 1876 г.* Тук се обръща внимание на подкрепата, която Т. Пеев, Ив. Драсов и Св. Миларов оказват на Владимир Йонин при създаването на БЦБО. Изказва се мнението, че възможните причини, поради които редакторите на „Възраждане“ решили да подкрепят инициативата на Йонин са три – 1) обстоятелството, че още от първите месеци на 1876 г. Ив. Драсов и Т. Пеев споделяли идеята за създаването на нов Български „централен комитет“; 2) по същото време Пеев започнал да обмисля и идеята за създаване на „благотворителни комитети“, към чието осъществяване той, Драсов и Миларов пристъпили в началото на м. юни 1876 г.; 3) желанието на Т. Пеев, Ив. Драсов и Св. Миларов да се включат в ръководството на новата организация.

Търси се отговор и на въпроса – защо в състава на БЦБО в крайна сметка не е избран нито един от редакторите на в. „Възраждане“. Изтъква се, че според някои сведения причината за това били противоречията между Т. Пеев, Ив. Драсов и Св. Миларов, от една страна, и групата дейци около К. Цанков, от друга страна. Но поради обстоятелството, че след разкола в БЦБО редколегията на в. „Възраждане“ подкрепила не отцепилата се група на Иван Грудов, а официалното ръководството начело с К. Цанков се прави извода, че последният може да е просто набеден като виновник за това, че Т. Пеев, Ив. Драсов и Св. Миларов остават извън новата организация. Като аргумент в полза на това предположение се посочват и някои документални данни, доказващи, че в. „Възраждане“ се превръща в своеобразна трибуна за популяризиране на дейността на БЦБО.

Друг въпрос, на който се обръща внимание на същото място, е отношението на редколегията на в. „Възраждане“ към българското участие в започналата на 18 юни 1876 г. война на Сърбия и Черна гора срещу Османската империя. На основата на различни материали, публикувани във в. „Възраждане“, се изказват следните мнения – 1) Т. Пеев, Ив. Драсов и Св. Миларов приветствали началото на Сръбско-турската война и смятали, че една от причините за началото на тази война е Априлското въстание в България; 2) Редакторите на в. „Възраждане“ се нареждат до дейците, които критикували войводите на българските чети в Сърбия; 3) Според Т. Пеев, Ив. Драсов и Св. Миларов вината за различните неприятности, които сполетели българските доброволци била както на сръбското правителство, така и на Л. Каравелов и Българския отбор в Кладово; 4) Въпреки недоволството си от интригите и лъжите на Белград, членовете на редколегията на в. „Възраждане“ не отстъпили от идеята за българо-сръбски съюз срещу Високата порта.

Последният акцент на параграф 3 на глава трета е *краят на в. „Възраждане“*. Посочват се някои допълнителни аргументи в подкрепа на поддържаната от Дочо Леков теза, че спирането на издавания от Т. Пеев, Ив. Драсов и Св. Миларов вестник е резултат от две обстоятелства – липсата на необходимите финансови средства и кампанията срещу „Възраждане“, предприета от в. „Стара планина“. На същото място се изтъква и че макар да изглежда по-незабележима ролята на Ив. Драсов в издаването на в. „Възраждане“ не трябва да се смята за по-маловажна от тази на Т. Пеев и Св. Миларов.

Четвъртият параграф на глава трета е посветен на **дейността на Ив. Драсов в навечерието на Освобождението на България**. Първият акцент е *четническата инициатива на Ив. Драсов и Георги Минчев* през първите месеци на 1877 г. Отбелязва се, че преки сведения за тази инициатива се съдържат единствено в едно мемоарно сведение на Г. Минчев. Наред с това обаче се посочват и някои косвени сведения, които ни дават основание да приемем, че разказа на Минчев заслужава доверие.

На следващо място се обръща внимание на дейността на Ив. Драсов по време на Руско-турската война от 1877 – 1878 г. и по-конкретно на неговото поставяне *в услуга на руската армия*. Коментира се въпросът за участието на Ив. Драсов в устройването на „гълъбовата поща“ между Зимнич и Свищов в дните преди руския десант при последния град. Изказва се солидарност с поддържаното от някои изследователи мнение, че Драсов е автор на едно анонимно писмо, отнасящо се до самата организация на гълъбовата поща. Прави се съпоставка между съдържанието на въпросното писмо и останалите налични сведения за информационния канал Зимнич – Свищов. Обръща се внимание и на някои

твърдения, на основата на които може да се направи изводът, че Ив. Драсов е продължил да оказва съдействие на руската армия и след прехвърлянето си в България.

Третия акцент на параграф 4 на глава трета е *Ив. Драсов начело на Първия градски управителен съвет в Ловеч*. Търсят се отговори на три конкретни въпроса – как Ив. Драсов се озовава начело на първия Ловешки градски съвет; какво е извършил Градският управителен съвет в Ловеч по времето, когато Ив. Драсов бил негов председател; заслужил ли е Ив. Драсов да бъде определен като един от „строителите“ на съвременен Ловеч. След преглед и анализ на наличните документални данни, на посочените въпроси се предлагат следните отговори:

1) Решаващо значение за избирането на Ив. Драсов за член и председател на първия Ловешки градски управителен съвет имали два фактора – неговият авторитет сред жителите на Ловеч и доверието на руското военно командване, което Драсов си спечелил по време на участието си в устройването на гълъбовата поща Зимнич – Свищов. 2) През своята единадесетмесечна дейност (31 август 1877 – 1 август 1878 г.) Първият градски управителен съвет в Ловеч с председател Ив. Драсов предприел редица инициативи в най-различни области – данъчно облагане; обгрижване на руската армия в града; благоустройство; стопанство и търговия; учебно дело; здравеопазване; поддържане на обществения ред и личната безопасност; подпомагане на болните и бедни жители на града, на пристигналите от Подбалкана български бежанци и намиращите се в и около Ловеч български чети; попълване състава на първата българска армия с доброволци от Ловеч и организиране на първите тържествени прояви в Ловеч. 3) Обстоятелството, че основите за решаването на почти всички проблеми в Ловеч били положени именно в периода 31 август 1877 – 1 август 1878 г. дава основание и Ив. Драсов, и останалите членове на първото общинско управление да бъдат споменавани сред хората, дали своя принос за новия следосвобожденски облик на града на Осъма.

Четвърта глава на дисертационния труд е озаглавена **„Иван Драсов и паметта за българското националноосвободително движение“**. Първият параграф на тази глава е посветен на **ролята на Ив. Драсов за създаването на разказа за „комитетското десетилетие“**.

Най-напред се обръща внимание на *съдействието, което Ив. Драсов оказва на първите летописци на националноосвободителното ни движение* – Захари Стоянов, Стоян Заимов, д-р Параскев Стоянов, а също и на първия изследовател на българския периодичен печат – Юрдан Иванов. Коментирани и анализирани са наличните

документални данни по случая с писмата на Хр. Ботев и някои други комитетски документи, които Ив. Драсов предоставил на З. Стоянов, а последният не му върнал. По въпроса защо Ст. Заимов, д-р П. Стоянов и Ю. Иванов са решили да потърсят съдействието на Ив. Драсов, се правят две предположения – 1) Ст. Заимов и Ю. Иванов са се обърнали към Ив. Драсов, понеже знаели, че той е един от хората, които разполагат с най-много информация по интересуващите ги въпроси – комитетското дело през първата половина на 70-те години на XIX в. и историята на в. „Възраждане“; 2) Човекът, който косвено е подтикнал д-р П. Стоянов да поиска сведения по различни въпроси от Ив. Драсов бил Христо Т. Драсов. Изтъква се, че Ив. Драсов се е опитал да подпомогне работата на Ст. Заимов и д-р Стоянов не само с предоставянето на поисканите сведения и документи, но и чрез насочване към някои други източници. Изказва се и предположението, че сред летописците, които са се обърнали към Ив. Драсов, е бил и Филип Симидов.

На същото място се обръща внимание и на обстоятелството, че с част от сведенията, които дал на д-р П. Стоянов, Ив. Драсов допринесъл за популяризирането на две твърдения – 1) В. Левски е заловен в резултат на предателство, извършено от поп Кръстьо Никифоров; 2) Част от архива на БРЦК е попаднала в ръцете на османските власти по вина на Л. Каравелов. Изказва се мнението, че Драсов е възприел тезата за предателството на поп Кръстьо още преди Освобождението в резултат на сведенията, които получил от Д. Хр. Попов, Иван Колев, Тома Хитров и Тодор Хинов през 1873 – 1874 г. Що се отнася до въпроса – кога Ив. Драсов се е превърнал в един от обвинителите на Л. Каравелов, поддържаната от Кр. Шарова теза, че Драсов е започнал да подозира, че председателят на БРЦК е виновен за попадането на комитетски документи в турски ръце още през 1874 – 1875 г. се отхвърля като неоснователна. Посочват се различни сведения, доказващи, че Ив. Драсов е започнал да изпитва известни съмнения към Любен и Наталия Каравелови едва в края на живота си. Предполага се, че за появата на тези съмнения са допринесли сведенията, които Ив. Драсов е получил от Киро Тулешков, а може би и от М. Поплуканов. Изтъква се обаче, че самият Драсов не бил твърдо убеден във вината на Каравелови и я определил като слух, който бъдещето ще потвърди или отхвърли.

Вторият акцент на параграф 1 на глава четвърта е *Ив. Драсов и проявите на паметта за националноосвободителното движение*. Коментирани и анализирани са наличните документални данни за отношението на Драсов към откриването на Паметника на В. Левски в София през 1895 г., отбелязването на 25-годишнината от създаването на ЦБРК в Българско през 1896 г. и 25-годишнината от обесването на Левски през 1898 г.

Търсят се отговори на въпросите – защо интересът към организираното от Ив. Драсов, М. Поплуканов, Д. Пъшков, Анастас Ц. Хитров и Ив. Колев тържество по случай четвъртвековния юбилей от създаването на Ловчанския централен комитет бил твърде слаб и защо, въпреки голямото си почитание към В. Левски, Ив. Драсов пропуснал организираната в Ловеч проява по случай 25-годишнината от неговата гибел. По първия въпрос се прави предположението, че причината тържеството на „останалите живи членове от Българския централен таен революционен комитет – I отдел“ да бъде уважено само от 15 души били политическите борби между Драсов, Поплуканов, Пъшков, Хитров и Колев, от една страна, които били членове на Народнолибералната (стамболовистка) партия, и активистите на управляваща по онова време Народна партия. Като възможни отговори на втория въпрос се посочват влошеното от няколко години здравословно състояние на Ив. Драсов, поради което той може да е искал, но да не е можел да пътува на дълги разстояния, или възможността Драсов не е бил поканен на ловешкото тържество по случай четвъртвековния юбилей от обесването на В. Левски. Отбелязва се и обстоятелството, че Ив. Драсов е бил награден от организаторите на тържеството по случай 25-годишнината от Априлското въстание през 1901 г.

Вторият параграф на четвърта глава е посветен на мястото на **Ив. Драсов в българската историческа памет**. Първият акцент е *официалното признаване на Ив. Драсов за поборник-емигрант*. Представена е дейността на Драсов по събирането на поборнически свидетелства и други документи, удостоверяващи заслугите му в националноосвободителното движение и даващи му право за получаване на по-висока пенсия. Разгледани са и обстоятелствата, довели до съдебното дело между Ив. Драсов и Пенсионния съвет в периода 1895 – 1897 г., което завършва с победа на Драсов.

Другият акцент на същия параграф е *паметта за Ив. Драсов*. Тук се обръща внимание на броя улици, училища и др., наречени на Ив. Драсов; присъствието на Драсов в учебниците по история и останалата литература, предназначена за широката публика – енциклопедии, справочници, периодичен печат; състоянието на паметните места за живота и делото на Ив. Драсов и начините, по които се почита паметта за Драсов в миналото и в наши дни. Установени са следните факти и обстоятелства:

1) Броят на улиците на име „Иван Драсов“ е само три – по една във Варна, Пловдив и Ловеч. Единственото училище, наречено на Ив. Драсов, се е намирало в с. Смочан, Ловешко, и днес вече не съществува. 2) Името на Ив. Драсов е добре застъпено в енциклопедии и справочници, но отсъства в повечето учебници. Публикуването на материали за Драсов в периодичния печат става по-честа практика едва след 1990 г. 3)

Паметните места за Ив. Драсов не се поддържат – родната му къща в Ловеч е отдавна съборена, а къщата му във Варна се намира в окаяно състояние. 4) Сведенията за някакви паметни прояви за Ив. Драсов преди 1990 г. са като цяло оскъдни. В наши дни обаче паметта на Драсов се почита повече; негови документи и лични вещи се показват на различни временни и постоянни изложби, организирани от ДА – Варна, РИМ – Ловеч и други институции.

На основата на всичко посочено се прави изводът, че макар през 1897 г. да бил официално признат за „поборник и емигрант“, скоро след смъртта си (1901 г.) Ив. Драсов е като цяло забравен. През последните тридесет години обаче тази тенденция постепенно се променя и благодарение на усилията на историци, музейни работници, архивисти, публицисти и журналисти името на Драсов става по-познато в сравнение с периода преди 1990 г.

В заключителната част на дисертационния труд са припомнени най-важните изводи от изследването.

– Ив. Драсов израснал в средата на едно богато и просветено семейство, излъчило редица участници в различните аспекти на легалните борби на народа ни преди Освобождението от османска власт. Това обстоятелство спомогнало за превръщането на Драсов в един от най-просветените и обществено ангажирани младежи в Ловеч с доказан принос за културно-просветното издигане на своите съграждани.

– След запознанството си с В. Левски Ив. Драсов заживял с убеждението, че освен за модерна просвета и църковна самостоятелност българският народ трябва да се бори и за политическо освобождение. Още в самото начало на комитетската си дейност Драсов демонстрирал голяма енергичност и жертвоготовност. В резултат на това той бил избран за член-секретар на ЧРК – Ловеч и на ЦБРК в Българско.

– През 1872 г. Ив. Драсов осъзнал, че повишаването нивото на неговата образованост би било полезно както за самия него, така и за народа му. Интересът му към природо-математическите и техническите науки, и желанието за пребиваване в една възможно най-комфортна среда отвели Драсов в земите на днешна Чехия. В случая с Ив. Драсов заминаването на учение в странство не било равнозначно на отказ от участие в различните възрожденски процеси. След установяването си в Чехия Драсов продължил изявите си както като национален революционер, така и като борец за независима българска църква и радетел за развитието на българската просвета и култура.

– Дейността на Ив. Драсов през лятото и есента на 1875 г. е поредно доказателство

за неговата голяма отдаденост на революционната борба за освобождението на България. Драсов бил не просто секретар, а главно лице в създадения на 12 август 1875 г. Български революционен комитет в Букурещ; трудел се за всичко свързано с подготовката на замисленото „всеобщо въстание в Българско“ и дал своя принос за активизирането на националноосвободителното ни движение. Но по време на принадлежността си към самоучредилата се „Комисия“ за свикване на ново комитетско събрание и към БРК Ив. Драсов се включил и в някои инициативи, които допринесли за засилване на разделението сред българските революционни дейци.

– Въпреки че от есента на 1875 г. изпаднал в известна изолация, Ив. Драсов не се отказал от идеята да работи за освобождението на България. През лятото на 1876 г. чрез своите публикации по страниците на в. „Възраждане“ Драсов допринесъл за популяризирането на Априлското въстание. От есента на 1876 г. Ив. Драсов осъзнал, че българският въпрос не може да се реши без участието на европейските Велики сили. Отчитайки позициите на последните, доскорошният горещ привърженик на въоръжената борба за пълно отхвърляне властта на султана възприел идеята за ограничена административна автономия на българите в рамките на Османската империя. Но за Ив. Драсов приемането на варианта за мирно уреждане на българския въпрос не било равнозначно на пълно отхвърляне на въоръжената борба. Когато разбрал, че войските на руския император Александър II идват на Балканите, за да освободят българите от властта на султана, Драсов веднага се поставил в тяхна услуга.

– Само за единадесет месеца председателстваният от Ив. Драсов първи Градски управителен съвет в Ловеч предприел редица инициативи в различни области, с които дал своя принос за превръщането на Ловеч от изостанал ориенталски в модерен български град.

– Утвърждаването името на Ив. Драсов в българската историческа памет се оказва бавен процес, който започва около тридесет години след неговата смърт и до момента не е постигнал достатъчно задоволителни резултати. Но все пак извършеното през последните десетилетия дава основание да предположим, че този процес ще продължи да се развива във възходяща посока.

По-важни приноси страни на дисертационния труд

- Опит за цялостно представяне и оценяване на живота и дейността на Иван Драсов до Освобождението на България.
- Представяне на идеологическите възгледи, споделяни от Иван Драсов в годините на неговата активност като национален революционер и български възрожденец.
- Очертаване на отношенията между Иван Драсов и различни видни личности от епохата на Българското възраждане – Любен Каравелов, Христо Ботев, Панайот Хитов, Тодор Пеев и др.
- Опит за изясняване на мястото на Иван Драсов в българската историческа памет.
- Опит за изясняване на някои дискуссионни и нерешени до настоящия момент въпроси, свързани с дейността на Иван Драсов като национален революционер – първото посещение на Васил Левски в Ловеч, създаването на Ловчанския частен революционен комитет, създаването на ЦБРК в Българско, идеологията на в. „Възраждане“ и др.
- Добавяне на някои нови щрихи към известните вече факти и обстоятелства от историята на българското националноосвободително движение през 70-те години на XIX в., обучението на възрожденските българи в земите на днешна Чехия, българо-чешките връзки до 1875 г., българския възрожденски периодичен печат и др.
- Преосмисляне на някои от наложилите се в историческата литература тези и хипотези за мястото и ролята на Иван Драсов в българското националноосвободително движение.
- Поправка на някои неточности, допуснати в документалния сборник „Иван Драсов в българското национално революционно движение (1871 – 1877 г.)“.
- Привеждане в научно обръщение на някои непознати до настоящия момент архивни материали, съдържащи информация за живота и делото на Иван Драсов.

Публикации по темата на дисертационния труд

- 1) **Иванов, Д.** Иван Драсов – семейство и ранни години. – В: Биографични очерци. Т. II. Състав. П. Митев. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2023, с. 139 – 163.
- 2) **Иванов, Д.** Иван Драсов и Българското възраждане в Македония. – Българско възраждане. Идеи. Личности. Събития, XVIII, 2023, с. 77 – 83.
- 3) **Иванов, Д.** Иван Драсов и Константин Иречек. – В: Ползата от историята от Античността до наши дни. Сборник с доклади от международна научна конференция „Ползата от историята (от Античността до наши дни)“, посветена на 300-годишнината от рождението на Паисий Хилендарски и 260-годишнината от написването на „История славянобългарска“. Т. II. Възраждане и модерност. Пловдив, Пловдивско университетско издателство, 2022, с. 188 – 198.
- 4) **Иванов, Д.** Иван Драсов и мащинизмът. – Българско възраждане. Идеи. Личности. Събития, XVII, 2022, с. 131 – 140.
- 5) **Иванов, Д.** Иван Драсов и първите прояви на паметта за Васил Левски. – Нови документи и изследвания. Т. 4 (под печат).
- 6) **Иванов, Д.** Иван Драсов и слуховете за попадането на архива на БРЦК в ръцете на османската власт. – В: Кюстендилски четения 2022. Сборник в памет на проф. д-р Тодор Попнеделев. Състав. В. Станев, С. Живков. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2023, с. 95 – 102.
- 7) **Иванов, Д.** Комитетската дейност на Иван Драсов през 1872 г. – В: Бунтът на духа – основна сила по пътя на свободата. Сборник с доклади от международна научна конференция, посветена на 150 г. от Първото общо събрание на БРЦК и 150 г. от смъртта на Ангел Кънчев. Русе, 2022, с. 99 – 118.
- 8) **Иванов, Д.** Мнението на Иван Драсов за четническата тактика. – Нови документи и изследвания. Т. 2. Васил Левски, четническите акции и комитетското дело 1867 – 1873 г., 2022, с. 128 – 140.
- 9) **Иванов, Д.** Обучението на Иван Драсов в Писек и Прага. – История, XXXI, 2023, № 2, с. 163 – 184.
- 10) **Иванов, Д.** Отношенията между Иван Драсов и Христо Ботев в края на 1875 – началото на 1876 г. – Ботйов лист. Юбилейно издание на Обществени инициативен комитет – Враца, 25 май – 4 юни 2022, с. 10.
- 11) **Иванов, Д.** Революционно-организационната дейност на Иван Драсов сред

българските ученици в Чехия. – В: Левски, революцията и бъдещият свят (под печат).

12) **Иванов, Д.** Функции на Иван Драсов в Ловчанския частен революционен комитет и в БРЦК в Българско (1871 – 1872). – Пловдивски исторически форум, V, 2021, № 2, с. 30 – 42.